

LA INTERFERÈNCIA LINGÜÍSTICA A ELX DURANT EL SEGLE XVII

El segle XVII constitueix un segle decisiu en el procés de castellanització de les comarques frontereres del nostre País, especialment en les del sud. Una vegada expulsats els moriscs, ve la urgent necessitat de repoblar els territoris desocupats; és llavors quan un gran nombre de viles i llogarets ho són amb repobladors procedents de territoris veïns i també de zones immediates castelleses.¹ Segons la proporció entre els antics pobladors catalans i els repobladors castellesos, el procés de castellanització serà més o menys important i més o menys ràpid. De vegades la pressió del castellà, pel nombre dels nous pobladors d'aquest origen, es fa tan gran que es dona la castellanització accelerada, com és el cas d'algunes poblacions com Elda o Asp. Aquest nou contacte entre les dues llengües donarà com a resultat una mútua influència i un trasbals per les dues parts, que en el cas del català dels territoris veïns es manifestarà per una introducció progressiva de lèxic i més tard d'estructures castelleses.²

1. Segons B. MONTOYA, *La interferència lingüística al sud valencià* (València, 1989), pàg. 28, referint-se al Vinalopó Mitjà «Aquesta repoblació, que dura fins a la primera meitat del segle XVII, és molt heterogènia quant a procedència, però a llocs com Elda, Asp o l'horta d'Oriola predomina l'element castellà i, amb més abundància, murcià, pel veïnatge.»

2. Vegeu B. MONTOYA, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat Moderna* (Alacant, 1986), pàg. 218.

En els textos del segle XVII d'Elx que estudiem, apareix una llengua prou genuïna i la proporció de manlleus és baixa; és clar que la llengua escrita és més conservadora que no l'oral. Però en aquest sentit no hem vist cap senyal que indique que la llengua que usen els testimonis en les seues declaracions o en què s'escriu el *Llibre del Mostassaf* siga més castellanitzada que en la resta de documents de caire més formal. El que sí que percebem, encara que molt lleument, és que certs préstecs apareixen o augmenta el seu ús quan els textos són de finals de segle; aquest fenomen degué ser el resultat immediat del procés d'interferència del castellà portat pels nouvinguts. En trobem algun exemple en els manuscrits del *Llibre de Mostassaf*: si comparem el de 1610 amb els altres, constatem que al de 1701 es substitueix *altri* per *altre*; *vers* per *bons*; *malaltia* per *enfermetat*; *sagellada* per *sellada*; *sglésia* per *isglésia* i *albeuradors* per *albreavadors*; i si el comparem amb el datat en 1580 (que possiblement en siga una còpia de finals del s. XVII) constatem la pèrdua d'alguns mots genuïns per altres també catalans però més apropats als castellans, com ara: *greuge* per *querella*; *lliurar* per *dar*; *pus* per *més*; *dur* per *portar*; *desebut* per *enganyat*; *vers* per *bons* i d'altres substituïts per castellanismes com: *sagellada* per *sellada*; *cabró* per *macho*; i *sglésia* per *iglésia*, per contra en aquest manuscrit es conserva el mot *tellois* que als altres s'anomena *palillos*.

Com hem dit, als textos trobem castellanismes, algun d'ells ja introduïts des del XV com ara *amo*³ o el segle XVI com *abadejo*⁴ o *som-*

3. Vegeu G. COLÓN, *El léxico catalán en la Romania* (Madrid, 1976), pàg. 189.

4. Aquest mot apareix documentat per primera vegada en el *Thesaurus puerilis* (1575) *bacallar* o *abadejo*; i G. COLÓN (*El «Thesaurus puerilis» d'Onofre Pou*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier* I, València, 1984, pàg. 359) ens afegeix una documentació a Castelló en 1602; aquest mateix autor dóna una cita de *Don Quijote de la Mancha* on apareix *abadejo* com a mot ja usat a Castella. Cal afegir que hem trobat en documents de 1617 i 1636 d'Alacant la forma *bacallau*, per tant contemporània en la mateixa zona lingüística (M.ª ANTÒNIA CANO, *Un text de 1617 sobre Alacant*, «A sol post», Alacant, 1990, pàg. 37).

*brero*⁵ i algun mot de procedència italiana com ara *pantano*⁶ o *picholat*;⁷ francesa *merchanter*⁸ i *cherrió*;⁹ també trobem dos mots de possible origen aragonès: *entresill*¹⁰ i *carcallada*.¹¹

Alguns dels manlleus han estat modificats d'alguna manera per adaptar-los a la fonètica i morfologia catalanes, com ara:

- Introducció del sesseig:¹² *entonses*, *aserca*, *hasienda*, i *tisnons*.
- Pèrdua de la vocal final: *semexant*, *sell*, *alborot*, *pricioner*, *call*, *entresill* i *làtich*.

5. El DCVB el documenta a primeries del segle XVI i diu que ja es devia usar en el XV. També és documentat per A. FERRANDO en el 1511, *Els Certàmens Poètics Valencians del segle XIV al XIX* (València 1983), pàg. 692.

6. El DCVB el documenta a finals del segle XVII.

7. Segons el DCVB adjectiu antic que significa 'brufat, picat', que ve de l'italià *piccolo* 'molt petit'. Està documentat en inventaris del segle XV referit als teixits. En el context present pot anar referit a *chamellot* o podria referir-se a una altra tela anomenada *picholat*.

8. J. COLOMINA estudia aquest mot en *Dos vocabularis d'oficis valencians del segle XVII: G. Tarraça (1636) i V. Exulve (1643)*, «Caplletra», 6 (València, 1989), pàgs. 202-203, i el cita documentat a l'*Spill* de J. Roig (c. 1460).

9. Diu el text « no sien gozats de tenir los carros e cherrions en los carrers». Aquest mot deriva segons BLOCH & W. VON WARTBURG (*Dictionnaire Étymologique de la Langue Française* París, 1986, s. v. *char*) del mot francès *chariot* que documenta en el segle XIII com «voiture pour les fardeaux». Trobem la forma *charriote* «ant. Igual que carro» en el *Diccionario de la Lengua Castellana compuesto por la Real Academia Española* (Madrid, 1791).

10. Cal tenir en compte la forma aragonesa *entresillo*, viva en la Puebla de Híjar, que documenta J. COROMINES (DCECH s.v. *entresijo*), ja que si va existir en aragonès, d'ací pogué passar directament al català. També podria venir del castellà *entresijo*.

11. *Carcallada*, segons el DCECH aquest mot del modern valencià ve de l'aragonès *carcallada*, també podria derivar del castellà *carcajada*, igual com hem vist en *entresijo* > *entresill*.

12. Sobre aquest fenomen, són importants els estudis de F. GIMENO com ara: *El sustrato lingüístico y el seseo valenciano en la comunidad de habla alicantina*, *Miscel·lània Sanchis Guarner* (València, 1982), pàg. 139-146; també les aportacions de B. MONTOYA sobre la zona Elda-Oriola durant el

- Palatalització de la l inicial: *llimpiar*.
- Ensordiment de l'oclusiva final: *làtich*.
- Incorporació del sufix d'ofici *-er*: *merchanter*.
- Adopció del morfema plural femení *-es*: *alaxes*.
- Manteniment de la fricativa palatal sorda:¹³ *semexant, alaxes*.

Els mateixos textos ens donen informació sobre com va ser el procés d'introducció del lèxic foraster. En primer lloc el mot castellà apareix formant 'doblet' sinonímic amb el terme català, com en els casos següents:

-bens (eines) y trastos
-bens y arreos
-lloch y puesto
-comisió o mandato
-costa y despesa
-medides o mesures
-orde o mandato
-ofici y empleo
-lliurà y entregà
-clauquellada o sellada
-escorchador o matador
-carcallades i rialles
-enfermetats¹⁴ y malalties

s. xvii-xviii (*op. cit.*, pàg. 227) on remarca l'existència d'ultracorreccions com és el cas de *pricioner*.

13. Perquè d'altra manera, si en castellà ja hagués passat la fricativa palatal sorda /s/ a fricativa velar sorda /x/, possiblement en català hauria fet /k/, com passà en contacte amb d'altres llengües. MENÉNDEZ PIDAL al *Manual de Gramática histórica española* (19 ed., 1987), pàgs. 113-114, en posa exemples en relació amb l'araucà.

14. Documentat per B. MONTOYA a Elda i a Oriola a finals del xvii (*op. cit.*, pàg. 257).

Després vindria la incorporació del mot foraster al cabal lèxic amb l'ús indiscriminat d'ambdues formes, senyal que eren conegudes igualment. Com els exemples següents:

- palau / palacio¹⁵
- fins / asta¹⁶
- porch / marrano
- mercé / merced
- a més de / además de
- avalot / alborot
- manament / mandato¹⁷
- despeses / gastos¹⁸ - costa¹⁹
- lliurar / entregar²⁰
- lloch / puesto²¹
- fusta / madera²²
- mesurar / medir
- netejar / limpiar²³

15. Cal destacar aquest castellanisme que és invariable quan es refereix al Palau o Alcàsser de la Senyoria; pel contrari, quan apareix referit a les presons apareix el terme català Palaus. Aquest seria un exemple d'especialització semàntica. Documentat per A. FERRANDO en 1532 (*op. cit.*, pàg. 799).

16. Documentat per A. FERRANDO en 1665 (*op. cit.*, pàg. 1070).

17. El DCVB el documenta en la *Crònica de Pere IV*, 379.

18. Documentat per A. FERRANDO en 1665 (*op. cit.*, pàg. 1070).

19. En el sentit de *despesa* és un castellanisme, ja que el derivat postverbal de *costar* és *cost*. El DCVB el documenta en 1598.

20. La documentació primerenca d'aquest mot fa que el DCVB propose que no siga un castellanisme sinó el resultat de la metàtesi de la forma catalana *entegrar*. COROMINES (DCELLC, s.v. *enter*) indica que en l'afirmació d'aquest mot degué intervenir l'arrelament del terme usat en un sentit polític-militar: *entregar-se*, *rendir-se* a l'enemic, *entregar*, *trair*, i en l'església: *entregar l'ànima al Senyor*, *entregar-se al vici*.

21. Documentat en el DCVB al segle XVI.

22. Usat al *Spill* de J. Roig.

23. Documentat per B. MONTOYA a Elda i Oriola a partir de 1628 (*op. cit.*, pàg. 258).

-presoner / pricioner
 -semblants / semexants
 -rogle / corrillo
 -segellada / sellada
 -sellavors / entonçes
 -traure / sacar²⁴
 -portar / llevar²⁵
 -terra (terrissa) / barro
 -vedell / bezerro
 -travesa / vereda
 -cabró / macho
 -puix / pues²⁶
 -content / contento²⁷
 -heretat / hacienda i faena²⁸
 -ventre / call
 -sglésia / iglésia
 -tellols / palillos

24. Documentat per A. FERRANDO a Elx en 1639 (*La llengua del Misteri d'Elx*, dins *La corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge a Germà Colon*, Tübingen, 1989, pàg. 86) i per B. MONTOYA a Oriola i Elda després de 1651 (*op. cit.* pàgs. 146-47).

25. J. COROMINES, DECLLC s.v. *lleu*, documenta *llevar* en el sentit d'*endur-se* en Llull (*Blanq.*, NCL. II, 64,27). J. COLOMINA, *L'Alacantí, un estudi sobre la variació lingüística* (Alacant, 1985), pàg. 217, fa un estudi exhaustiu de l'ús que en l'actualitat a l'alacantí té el verb *llevar* que és el mateix que en castellà, oposant-se a *traer* que tradueixen per *portar*. L'ús que es fa en els textos estudiats del mot *llevar*, en el sentit de *portar*, no és tan clar com el que troba Colomina en l'actualitat, però en algun cas sí que sembla ser el mateix que té ara: «no lleven més de dos dinés per barçella de llevar y portar del molí».

26. Documentat per A. FERRANDO en 1665 (*op. cit.*, pàg. 1070).

27. Documentat per A. FERRANDO en 1665 (*op. cit.*, pàg. 1070).

28. *Faena* té el mateix origen que el castellà *hacienda*, mot que prengué el significat de 'possessió, heretat, predi rústic', significat que passà al català (DECLLC s. v. *feina*) i que la primera documentació és d'aquest segle XVII a Elx i també és documentat per MONTOYA en la mateixa època (*op. cit.*, pàg. 258).

En últim lloc hi ha els castellanismes que han substituït el mot català genuí, com ara:

- alazor*²⁹
- alborotar*
- alcacer*
- arededor*³⁰
- aposeno*³¹
- aranzel*³²
- fiel* (càrrec)³³
- ganado*
- ganànçia*³⁴
- género*
- real* (moneda)
- sobornal*
- lo demás* (la resta)³⁵
- cuidado*³⁶
- túmulo*³⁷

29. Pres del castellà *alazor*, en català *alaszor*. Ve de l'àrab *al usfur*.
30. Mot derivat del castellà *alrededor*. El DCVB documenta la forma *re-dedor* des del segle XVI.
31. Documentat per G. COLÓN (*El léxico...*, pàg. 190) en el segle XVII.
32. Pres del castellà *arancel*, d'origen àrab però incert. El DECLLC el documenta per primera vegada en 1691 a Manresa, data posterior als presents textos.
33. Derivat metafòric del «fiel de la balanza», càrrec creat per tal d'assegurar l'exactitud de les operacions en forma comparable a la del «fiel de la balanza» (DCECH).
34. El DCVB el documenta al segle XVI.
35. Documentat per G. COLÓN en el segle XVII (*op. cit.*, pàg. 190).
36. *Idem*.
37. El text diu «hera gran tùmulo de gent», sembla que usa el castellanisme *túmulo*, *túmulo* en català ('muntanyeta de terra que es posava sobre el lloc on era enterrada una persona'), en el sentit de *multitud*. També la podria haver usat en comptes de *tumulto*, en català *tumulti* ('agitació desordenada').

-*colmo*
 -*tisnons*³⁸
 -*alfalfa*

Si tractem d'esbrinar les possibles causes que determinen l'aparició dels manlleus,³⁹ ens trobem amb un interrogant de difícil resposta en la major part dels casos, però sí que podem donar com a vàlids alguns mecanismes d'interferència lèxica com ara:

- la introducció d'un concepte nou, en el cas de *cherrió*, un tipus de carruatge per a transportar paquets; *merchanter*, venedor ambulant; *aposeno*, cambra destacada d'una vivenda; *real*, moneda;
- la substitució de mots incòmodes, en el cas de *cabró* per *macho*;
- l'especialització semàntica, com hem vist en el cas de *palacio* quan es refereix al palau o alcàsser de la Senyoria i *palau* quan denomina la seu de la corporació municipal;
- de vegades no és un mot nou el que s'introdueix sinó una ampliació del camp semàntic d'un mot català, com és el cas de *faena* en el sentit d'*heretat*.

Concloem que són mínims els casos en què trobem alguna explicació de per què s'han introduït els manlleus; la major part de vegades degué ser el fruit de la pressió que exercia el castellà des de les terres veïnes.

MARIA ANTÒNIA CANO IVORRA

38. Sembla un encreuament de *tió* i del verb castellà *tiznar*. Però podria estar emparentat amb el mot *tisnera* 'cascuna de les pedres que serveixen per a sostenir els tions de la llar' que el DCVB documenta a Morella i al Maestrat.

39. Com ho fa R. EBERENZ, *El «Calaix de sastre» del baró de Maldà*, dins *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes* (Montserrat, 1977), pàgs. 212-220.